

# ХЛОПЧИКИ: ЯКІ ВОНИ?

## Психофізіологічні особливості



Олександр КОЧЕРГА, канд. психол. наук,  
зав. каф. дошк. і початк. освіти,

декан ф-ту підвищення кваліфікації, КМПУ ім. Б. Грінченка

У недалекому минулому наша дошкільна і початкова освіта надто не обтяжувалися врахуванням особливостей протилежних статей, на загальнорієнтуючись на якусь усереднену безстатеву особистість. Відтак вважалося, що вимоги до хлопчиків і дівчаток, оцінки їхньої діяльності та поведінки мають бути однакові. Останні десятиліття у свідомості багатьох батьків виховання синів і доньок відрізнялося хіба щодо їхніх обов'язків у господарських справах та сили впливу на них (із дівчатками треба бути лагіднішими, а з хлопчиками — суворішими).

Нині ж ми дедалі глибше замислюємося над тим, чому наші діти такі різні, несхожі за своїми рисами, уподобаннями та діями, і як саме нам слід будувати свої стосунки з ними, як виховувати і навчати. Спробуймо розібратись у відмінностях між хлопчиками і дівчатками і в тому, що йдеться не лише про морфологічні та статеві ознаки. Але просимо педагогів та батьків, осмислюючи пропонований матеріал, враховувати, що, окрім особливостей характеру та поведінки, пов'язаних зі статтю, кожна дитина має свої індивідуальні риси, які потребують корекції, виховного впливу на неї.

Зараз, у лютому, коли відзначаємо День захисників Вітчизни, саме доречно поговорити про хлопчиків. Дівчаткам приділимо особливу увагу у березневному числі "ДВ".

### 1. Перші кроки. Гра

На думку деяких учених, саме чоловіча стать зорієнтована на подальший пошук змін у розвитку людини. При цьому в ній акумулюються нові корисні якості, що забезпечує краще пристосування до середовища. Отже, в чоловічій статі головна орієнтація — це **прогрес**.

А тепер поговоримо про все від самого початку. Зазвичай, хлопчики починають ходити на 2–3 місяці пізніше, ніж дівчатка. Тож дорослим не варто штучно пришвидшувати цей вельми складний і відповідальний для дитини процес, щоб на зашкодити її загальному розвитку. До того ж часто-густо молоді батьки гадають: "Ось ми постійно розмовляємо, граємо з нашим малюком, та він і досі мовчить, лише агукає. Сусідське дівча таке ж, як і він, а вже стільки слів знає!" Тут також слід мати на увазі, що процес становлення мовлення у хлопчиків відбувається на 4–6 місяців пізніше, ніж у дівчаток. Та й узагалі наші хлопці до періоду статевого дозрівання відстають від дівчаток у своєму психічному розвитку приблизно на два роки, а відтак потребують від нас

уважного ставлення. **Усі зауваження та вказівки щодо їхніх дій слід давати спокійно, з'ясувавши, чи все вони зрозуміли, а чи треба щось уточнити або повторити.**

Хлоп'ята краще реагують на незнайомі іграшки та рухомі предмети. Але це не означає, що треба купувати їм багато нових іграшок. Краще одну й ту саму забавку показувати малому в різних ракурсах. До того ж бажано, щоб іграшки були рухомими, а не статичними.

Як відомо, мозок людини складається з двох півкуль. Дослідження показали, що кожній із них притаманні своя "спеціалізація" і власний процес переробки інформації. Асиметрія мозку у хлопчиків розвивається раніше, ніж у дівчаток. У віці до 6 років спостерігається помітна функціональна спеціалізація півкуль (ліва півкуля відповідає за логічний бік інформації, знаки та символи; права — за образний, руховий бік). До речі, до 8 років гострота слуху у хлопчиків загалом вища, ніж у дівчаток. Тож за порадою фахівців і в разі зацікавлення малюка його можна залучати до спеціальних музичних занять.

Зазвичай, хлопчачі ігри — це невинний рух: малі бігають один за одним, кидають предмети в ціль, використовуючи весь можливий простір. Якщо його не вистачає у горизонтальній площині, залюбки опановують вертикальну: деруться на сходинки, залазять на шафу. Проте коли ми, турбуючись про здоров'я та безпеку хлоп'яти, караємо його заборонами руху, то цим, навпаки, шкодимо йому, уповільнюємо психічний розвиток. Ясна річ, обов'язково маємо пояснювати дитині, де не слід бігати і де, можливо, на неї чекає небезпека. Але робити це треба зважено, тактовно, спокійним тоном.

### Пам'ятаймо!

1. У розвитку хлопчики трохи відстають від дівчаток.
2. Хлопчача рухова активність має природне джерело походження.
3. Будь-яка новизна може спонукати малого до творчого натхнення.
4. Розбирання іграшок є цілком нормальним бажанням пізнавати їхні складові.
5. Змінюючи своє середовище, хлопчик водночас змінює себе, показує дорослому власну модель сприйняття світу.



## 2. Спілкування. Адаптаційні процеси

Навчальний заклад (дитсадок, школа) завжди становить для дитини невідомий, часом навіть загадковий світ. А для хлопчиків це ще й додаткове джерело напруги, яке на завжди дає позитивний результат. Поміркуймо, чому саме. Передовсім, перед хлоп'ям, яке вільно почувається у себе вдома, вперше постають інші вимоги, словесна регламентація його діяльності. Це викликає у нього потужний внутрішній протест. Адже він прагне мати необмежену свободу, вільно імпровізувати, творчо розв'язувати поставлені завдання, а йому пропонують готовий алгоритм, який, до того ж, треба запам'ятати.

Хлопчики досить різко виявляють неадаптацію не лише до системи колективних взаємин, а й до навчальної діяльності взагалі. Ось чому вони часто ініціюють різні конфліктні ситуації міжособистісного характеру. І все ж таки дорослим не слід через це робити далекоглядні висновки та узагальнення на кшталт: "Із тебе не вийде нічого путнього. Доведеться комусь добряче наглядати за тобою".

Разом із тим дещо агресивна поведінка дитини в гурті однолітків (у групі, в класі) ще не вказує на те, що всі хлопці є джерелом напруги й що вони взагалі не здатні засвоїти закони взаємодії з іншими дітьми. Просто на це потрібен час, та ще й досить тривалий, тоді як дівчаткам швидше вдається опановувати науку спілкування. **Врівноважене, шанобливе, відверте, щире, доброзичливе ставлення батьків і педагогів може істотно пом'якшити силові дії хлопчика.** Адже початкова модель його поведінки перебуває під потужним наслідувальним впливом поведінки та вчинків близьких дорослих.

Помічено, що юних особин чоловічої статі більше, ніж особин протилежної статі, цікавить розмаїта інформація. Вони частіше ставлять дорослим запитання, щоб отримати чітку відповідь. Варто не забувати про це й відповідати малому не загальними словами, а цілком конкретно, навіть якщо він іще не все розуміє. Краще задовольнити його цікавість відразу й не відкладати на потім, бо постійні відмакування можуть істотно загальмувати бажання пізнавати світ.

Зауважимо: під час заняття, уроку хлоп'ята частенько дивляться вбік або перед собою, не зосереджуючись на першому етапі роботи. Вони входять у навчальний процес довше, ніж дівчатка, і на слова педагога зважають менше. Тому й виконують дещо не те, що він просить, а додають свої елементи, імпровізують. Дорослі ж, зазвичай, трактують це як неухильність, хоча швидше можна казати про вияв дитиною бажання відійти від шаблону, віддатися власним творчим нахилам. А от коли хлопчики досягають піку працездатності у робочий час, дівчатка вже починають відчувати втому. Цей процес також зумовлений психологічними особливостями чоловічої статі.

Коли син повертається із дитсадка чи зі школи додому, йому буває важко пригадати певні дрібниці, щоб відповісти на запитання батьків: "Що цікавого було сьогодні? Що казала вихователька (вчителька)? Що було на обід?" тощо. А тому не варто, чуючи невиразні відповіді, нарікати на погану пам'ять дитини.

Хлопчики переважають дівчаток у відеопросторових умінь, які вимагають високої пізнавальної активності. Вони, до того ж, краще здійснюють пошукову роботу, висувуючи нові ідеї; результативніше працюють, коли доводиться виконувати принципово нові завдання. Здатні віднайти нестандартний спосіб розв'язання математичної задачі, можуть, проте, зробити помилку в розрахунках.

На емоційний чинник реагують швидко, яскраво, вибірково. Тому зауваження дорослого, зроблене дещо пізніше, ніж було слід, втрачає сенс: хлопчача емоційна пам'ять уже не утримує це в оперативному полі. А от **швидше зняти емоційну напругу від певної ситуації ефективно допомагає переключення малого на продуктивну діяльність.** Отож батькам, щоб уникнути конфліктів, варто давати хлопцям певні трудові

доручення: "Допоможи віднести сумку", "Сходи в магазин і купи ...", "Розстав на столі тарілки" абощо. Для досягнення виховного ефекту важливо уникати довгих нотацій. Пояснювати ситуацію слід коротко й конкретно.

### Пам'ятаймо!

1. Хлопчики триваліший час адаптуються до навчального закладу й потребують від нас розуміння.
2. Їм важко, дискомфортно працюється в разі обмежень способів дій та за сталими алгоритмами.
3. Пропонуючи хлопчині чи вимагаючи щось від нього, стежте за чіткістю своєї аргументації.

## 3. Навчання. Емоційні прояви

Педагоги знають: інтенсивна навчальна робота без достатніх перерв викликає втому у дітей. У хлопчиків передусім страждають лівопівкульні процеси, пов'язані з мисленням, мовленням, із логічними операціями. Коли вони втомилася, їм нелегко розповідати, описувати щось та ще й дотримуватися логіки викладу матеріалу. Тож немає сенсу вимагати повторного виконання завдання й сподіватися на меншу кількість помилок.

Хлопці досить хворобливо реагують на необхідність використовувати різні типи мислення на заняттях та уроках, при вивченні різних предметів. Тобто їм **потрібен певний час на те, щоб переорієнтуватися з образного мислення на логічне або навпаки.** Це зумовлено особливостями їхньої психофізіології. У них кількість нервових волокон, які з'єднують ліву і праву півкулі мозку, менша, ніж у дівчаток, тож їм важче порівнювати інформацію, яка опрацьовується там і там. Вибіркове вмикання мислительних процесів лівої або правої півкулі також не забезпечує швидкісне перемикавання їх. Слід обов'язково пам'ятати про це й, переходячи від одного типу мислення до іншого, робити паузи та підготовчі вправи.

Мозок у хлопчиків, порівняно з мозком дівчаток, можна сказати, прогресивніший, диференційованіший, вибірковіший, його функціональна система економічніша завдяки значній активності процесів смислоутворення. Хлопчаче мислення більш творче, пошукове й спонукає до активної самореалізації. Зрозуміло, **дитині потрібна підтримка дорослих, і передусім моральна** (радіти з її успіхів; зазначати щонайменш вдалі дії; наголошувати на позитивних успіхах); **змістова** (переїматися її проблемами); **дорадча** (разом шукати шляхи розв'язання ситуації; аналізувати помилки, спираючись на позитивні якості).

Багато, щоб активну роль у цьому процесі брали на себе батьки, зокрема тата (зрозуміло, можуть бути корисними й поради мам, дідусів, бабусь). Така допомога важлива тому, що хлопчики досить глибоко зосереджуються на своїх конкретних проблемах. Розумний підхід до дитини позитивно впливатимуть на становлення якісних характеристик особистості, яка формується.

Власне, з'ясовано, що хлопчики досить часто виявляють неабияку вразливість, оскільки їхня нервова система, на відміну від дівчаток, менш здатна пристосовуватися до умов середовища, до нових стосунків та вимог. Стресові ситуації мають, зазвичай, складніші наслідки, можуть призводити до нервових зривів, а значний фізичний біль може зумовити шоківий стан.

Прямі вимоги дорослих до бездоганної чистоти та порядку вельми дратують хлоп'я. Йому нелегко бути охайним, бо він полюбить рухливі ігри. Тож і висловлює свою незгоду відкрито, голосно, тобто діє відверто й неприховано. Разом із тим хлопчики більш різнобічні, ніж дівчатка, й оптимістичніші. І хоча про дитсадок і школу розповідають менш детально, проте роблять це цікавіше, зупиняючись на головному, істотному.

Важливо враховувати те, що хлопці у своїх діях часто намагаються похизуватися перед іншими, немовби показати, що вони гірші, ніж є насправді, у такий спосіб демонструючи свій "героїзм". Егоїстів серед них загалом менше. Як і дівчинка, хлопчик також хотів би бути гарним,



однак відкрито не визнає цього. Згадаймо, як хлопці неохоче стрижуться, — мовляв, у них мерзне голова або кашкет буде завеликим. Так само їм властиве бажання добре вдягатися, бути люб'язними, але вони стримуються й не зізнаються в цьому. Ось тут може допомогти добра порада матері: що вдягнути й чому; як підстригтися тощо.

**Пам'ятаймо!**

1. Втома гальмує у хлопців їхнє мовлення та логічні процеси.
2. Діяльність, яка потребує різних типів мислення (логічного та образного), має розмежовуватися плавним аргументованим переходом (що робитиметься, для чого, з якою метою).
3. Для хлопчиків характерне глибоке зосередження на конкретних проблемах.
4. Власна зовнішність їх теж цікавить, але вони приховують це.
5. Більшість хлопчиків, щоб догодити друзеві, можуть подарувати йому, як власну річ, так і чужу, задля підтримки взаємин або щоб показати свою щедрість.

**4. Парадокси поведінки**

Усім відомо, що хлоп'ята рухливіші від дівчаток, частіше виявляють ініціативу, хоча вона не завжди позитивна та добродійна. Але тактовність дорослих, їхня стриманість, доброзичливість, уникання "глобальних" узагальнень збереже атмосферу довіри та відкритості між ними та дітьми. У хлопчаків більше синців, гульт, подряпин та порізів. Вони охоче майструють і більш прискіпливі до своєї роботи. Малий "майстер" повинен мати від своїх ближніх розуміння щодо своєї діяльності, яку вони, проте, зчаста вважають шкодою. Не будемо заперечувати, що це справді може бути, але в більшості випадків варто зрозуміти й проаналізувати дії дитини і не поспішати з однозначними висновками.

Власне, все досить просто: хлопці полюбляють усе робити швидше й вони менш терплячі. Але це аж ніяк не означає, що їм усім бракує старанності, — вона не менша, ніж у дівчаток. Як і протилежна стать, хлоп'ята співпереживають, жаліють, переймаються чужим горем, тільки вони не хочуть цього виказувати, бо бояться

глузувань. Їм також властиве почуття сорому. І якщо чинять щось непривабливе, то здебільшого з пустощів або щоб "показати" себе. Шановні дорослі, візьміть до уваги, що хлопчаків найбільше гніваються і навіть вдаються до помсти, коли зачеплена їхня сором'язливість. **Тож уникайте принижень та глузувань, навіть коли й справді хлопці поведуться неадекватно й кумедно.**

Психологи дійшли висновку, що в початковій школі хлопчики "молодші" від дівчаток за своїм біологічним віком на цілий рік. А відтак вони трохи пізніше адаптуються до шкільних умов і навіть деякий час почуватимуться дискомфортно, особливо якщо не довелось відвідувати дитячий садок. За такої умови дитині буде важче самоорганізуватися.

У перших класах не встигає і має низькі бали успішності здебільшого хлоп'яча частина колективу. Хлопців підводять їхня нетерплячість, зайва швидкість, гонитва за результатом, а якісний бік роботи залишається обійденим. Отже потрібно набратися терпіння, щоразу зосереджуючи увагу малого школяра на якості виконання завдання. До того ж хлопчики з художнім типом нервової системи потребують до себе більш значної уваги, ніж усі інші. Саме у них найчастіше та легше (за несприятливих умов) розвиваються так звані шкільні неврози, за ними й істеричні неврози; ще далі відбувається патологічне формування особистості за істеричним типом. А от меланхоліків та холериків чоловічої статі, порівняно з дівчатками відповідних темпераментів, легше виховувати та навчати.

В умовах спільної діяльності молодші школярі-хлопчаків, опинившись у ситуації можливого покарання (або, навпаки, очікуваної нагороди), майже однаково оцінюють свої зусилля для власної користі і для користі друзів. Разом з тим вони не завжди адекватно висловлюються про свою поведінку, причому їхня самооцінка досить випадкова.

Інтерес до протилежної статі на перших стадіях часом виявляється у грубій формі. Хлопчики смікають дівчаток за волосся, штовхаються, дражняться. Але їхня грубість здебільшого показна і лише маскує справжнє переживання, ніжність і розгублення перед добрим почуттям. Не розуміючи цей психологічний парадокс, неможливо правильно організувати педагогічний процес у колективі.

**Пам'ятаймо!**

1. Довгі нотації дорослих не дають сподіваного результату.
2. Постійно засуджуючи та караючи спонтанну поведінку та вчинки хлопчика, можна виробити в нього супротив позитивній мотивації його поведінки.
3. Роблячи щось, хлопці часто поспішають, але це не вказує на відсутність бажання виконати завдання на належному рівні.
4. Міф про природну хлопчачу грубість не є достовірним. Просто хлопчик не завжди вміє передати свій душевний стан. Модель чоловіка, нав'язана суспільною думкою, не завжди дає змогу батькам та педагогам адекватно сприймати почуття своїх синів, вихованців, а це спричиняє втрату душевних контактів із ними. ■